

Декември 2002 – Януари 2003

Фериботът бавно потегля. От дясно остават пристанищни терминали, огромни подвижни кранове и безброй грижливо натрупани контейнери, а от ляво се издигат скалите на Гибралтар. Зад кораба се смалвява светът опънат по конец, шарените надписи на Maersk или Narag-Lloyd изчезват в далечината, а носят неясно сочи към първото пристанище на един друг свят - Танжер. Силен вятър удря по безлюдната палуба и е невъзможно да разбереш дали съобщенията по говорителите вървят на френски, арабски, суахили или есперанто. В крайна сметка това няма особено значение, а и най-късно когато се покажат очертанията на брега неминуемо се показват и граничните власти. Нужно ми е известно време, за да поверя паспорта си в чужди ръце, били те цивилни или униформени, но постепенно ледът се стопява и двамата с чиновника, в малка каюта с маса и разхвърляни легла, наблъскваме със сила данните ми в един почти функциониращ лаптоп. След още няколко проверки излизам извън терминала и забелязвам огромната тълпа от посрещачи. Най-отпред са представителите на хотелския бизнес, следвани от задругата на чейнчаджиите и комитетата на таксиметровите шофьори. Джебчиите са размесени равномерно в тълпата и липсва единствено духовата музика. Вълшебната думичка в такива случаи е "Лаа, шукран!" (не, благодаря), произнесена с дрезгав глас и широка усмивка, след което се запътваш към непознатия град с уверената походка, с която влизаш в кварталната кръчма.

Точно пред изхода на пристанището е медината (стария град) на Танжер с тесните си стръмни улици, по които са струпани пазари, хотели, магазини или банки. Изгубването е неминуемо след близо 5 минути, но за практичен ориентир служи наклонът на улицата. Вървиш ли нагоре ще стигнеш до касбата (крепостта на местния дребей), а в посока надолу винаги е морето. Някъде между тях се намира всичко останало. По принцип Мароко не изобилства със забележителности. Във всеки град стереотипите са медина, касба, някоя джамия или медресе (мюсюлманско училище), евентуално гробове и мавзолеи, но отсъствието на уникални монументи се компенсират от богатството на природата, атмосферата на пазарите и колорита на хората. Трудно е да различиш арабите от берберите и маврите от харетините или сахауите. Берберите също делят себе си на 3 групи в зависимост от района и езика, но в крайна сметка всички те носят паспорта на кралството и до известна степен са верни поданици на Мохамед VI. Широко разпространената легенда, че хората живеещи от туризъм в Мароко са по-нагли от конски мухи и далеч превъзхождат събратята си в Египет или Турция се оказва само легенда. Всъщност не знам дали заради зимния сезон или мерките на туристическата полиция, конските мухи по-скоро бяха с нахалството на свенливи госпожици, а малкото изключения се срещаша само в разглезения от туристи град Фес и около тружениците от MINURSO - френското съкращение на - "Мисия към ООН за референдум в Западна Сахара".

Типични за Танжер, а и за всеки град в Мароко са също търговците на цигара (задължително по една), използващи за реклама празен кашон, затиснат с камък на тротоара, който адски изкушава за шут, ако случайно не забележиш продавача. Навсякъде са и телеботиците, предлагащи куп телефонни кабинки под един покрив, което дава представа какъв процент от населението живее в чужбина. А каква част от населението е грамотно, може да се разбере от разчертаните правоъгълници с номерация по стените, върху които са налепени афиши от предизборната кампания. Виждат се партии, символизирани с лампа или кантар, има и партия на книгата, но имената им или букви изобщо липсват. Силно присъствие в Танжер са обсебили и изрусените проститутки - тип "околовръстното", по подобие на всеки моряшки град, където хотелите предлагат и цена на час. И някъде между целия този цветен хаос се натрапва и малко от магията или по-скоро селянията, привличаща навремето откачалки като Barbara Hutton, педерастите от формата на Malcolm Forbes, писатели от генерацията на Bowles и Kerouac или съвсем представително за всички тях -

откачалката, педераст, писател и наркоман William S. Burroughs. Списъкът може да се продължи и с Tennessee Williams, Truman Capote, Elizabeth Taylor, Matisse, Stravinski и Brian Jones итн итн, ако това има значение.

Бързо намирам хотел. Стаята е 7 долара (1\$ = 10 дирхама) за двама, с тоалетна и мивка отвън, а душът, тоест топлата вода е 5 дирхама екстра. Вечерям харира (евтина гъста кафява чорба с нахут и фиде) и шишчета - две традиционни ястия за Мароко наред с кюфтетата, кускуса или тажина, подобен на нашия гювеч. За гарнитура предлагат горчиви маслини със салса и нещо като туршия. Цялата вечер и на другата сутрин вали, но времето е меко и топло спрямо представите ми за Декември. По обяд хващам автобуса за Рабат по път, заобиколен от обширни плантации с коркови дъбове, чиято кора е обелена до височината на протегнатата ръка. Едва след месец ще мога да оценя, че всеки автобус, в който не духа и има хора, говорещи по мобифон, е луксозен автобус, а ако почивките са под 20 минути си попаднал и на бърз автобус. И само след 4 часа и 250 км вече съм в Рабат - провинциалната столица на Мароко, както с пренебрежение я наричат жителите на Казабланка. На свечеряване наклонът на улиците ме отвежда до касбата, разположена по отвесните скали над морския бряг. Няколко гида, ламтящи за процент от разходите ми, убеждават, че пътят към терасата на върха, минава през магазина за сувенири. Други казват, че касбата е опасна (dangereux), трети - че пътят не е за туристи, защото там "хората се молят" (на пръсти се броят религиозните сгради в Мароко, чиито врати са отворени за неверниците), но в крайна сметка продължавам без да се вслушвам. 90% от хората, които те заговарят, са дребни мошеници, а другите са просто любопитни или изпечени мошеници.

Всъщност Рабат отдавна е преплел историята си с един втори град. От северната страна на реката Бу Регрег (баща на отражението), която поради пъстрия си химически спектър не отразява вече дори и слънцето, се намира Сале. Навремето името на корсарите от Сале се е споменавало най-вече с псувни и проклетия до пристанищата на Испания, Португалия и Англия. И когато след набезите си в открито море, грабливите и пъргавите им плитководни флотилии се завръщали в реката и отнасяли плячката към сигурните прикрития навътре в устието, кралските преследвачи засядали на първата подводна дюна, след което попадали под оловния ураган, сипец се от касбата на Рабат и укрепленията на Сале. Бъдещето на оцелелите се изчерпвало с откуп, робство, затвор или смърт, като право на избор е имал единствено Робинзон Крузо... тоест авторът му. Символът на Рабат е кулата на Хасан - недостроено 50 метрово минаре на джамия, между чиито остатъци от колони момичета със спринцовки преследват туристите. Няма страшно, спринцовките са пълни с къна и боядисват ръцете с ориенталски мотиви. До минарето е мавзолеят на Мохамед V, последен султан и първи крал на Мароко след независимостта от Франция 1956, а пред оградата на мавзолея се вее червен байрак със зелена звезда, под който са застинали два строги гарда, под които има два расови, мудни коня, а под тях - две локви и няколко купчинки с мухи. Нагледен отговор на въпроса за устройството на всяка държава?

Вариантът нощен автобус е задължителен за всеки, искащ да види нещо повече от картичките и проспектите, а най-евтините билети са и най-желязната гаранция за добро шоу. Давам раницата си на момче с дънки и ямурлук, което я хвърля в багажното и отрязва - 10 ДХ. Багажът струва по принцип 5 ДХ, но ако наистина дадете 10 и следите внимателно лицето му, ще забележите само за миг едно непреходно изражение, неповлияно от раса, възраст, пол или положение - ехидната усмивка на човека, който е успял да метне непознатия. Трайни спомени за левче. Автобусът изглежда наред отвътре, но това са само първи впечатления. Седалките са широки, затова пък в движение духа от врати и прозорци. И когато контрольорът тръгна да проверява билетите, само за миг мудността на студената нощ отстъпи сцена на динамиката на въргала. Това е същият този миг, от който извира и кръвта по асфалта след мирните демонстрации. Проблемът беше, че няколко напушени момчета на задните седалки не си платиха. Дойде момчето с ямурлука, намесиха се миротворци,

по традиция тях ги биха най-здраво, после всичко секна и най-активните актьори затихнаха. Доста неудобно е да се биеш между седалките на рейс, няма място за ритници, няма и поле за изява, така че автобусът спря, вратите се отвориха на едно широко поле, псувните се подновиха и всичко пак се започна. Този път се включи и шофьорът, а за реквизит ямурлукът намери нещо желязно и откъртено от седалка. И когато дойде мирът и почнаха прегръдките и целувките, а аз бавно се унасях от внезапно настъпилата скука, старчето от задната седалка посегна към шишето с вода, което с мъка успях да си изтръгна обратно. В 12 на автогара Казабланка, престоят беше към час, контрольорът се опита да насъска две ченгета срещу побойниците, но те не му обърнаха внимание, тъй като в съседния автобус други герои разиграваха познатите до болка сценки. Някъде към 4 на Н-ската автогара престоят беше също към час, първо се изпиках и разляях всички сънени кучета, а след това една забрадена и видимо луда жена си покрещя 10 минути с шофьора и метна 2-3 камъка на изпроводяк, на съмване автобусът спираше през 100 метра - качвахме ранобудни селяни с ямурлуци и тежки чували, после отнесохме огледалцето на един камион, който ни настигна - престоят беше само половин час и така някак в 8 дойде неусетно крайната спирка - автогара Есауира.

Нужни ми бяха два часа на припек и литър ментов чай, за да престана да треперя. Мароканският ритуал за приготвянето на чай е в една лига с китайския - ментата идва напарена в бляскав чайник, който се поднася заедно с малки чаши и килограми захар на бучки. Пускаш една след друга бучките при ментовите листа и преди да прелее, пресипваш чайника в чашите и чашите в чайника, чайника в чашите и чашите в чайника. Така над 5 минути, ако имаш нерви. Иначе захарта посмъртно няма да се разтвори, а ще липсва и пяната, грешка - каймака отгоре. Резултатът е нещо с вкуса и вискозитета на рядък ментов мед. А Есауира е градче на морето, напомнящо Несебър или Созопол с повече от един сувенирен магазин на калпак турист. Не липсват нито художници, нито камили, по плажа ритат мач поне 20 отбора, а опашката от файтони се губи чак на хоризонта. Но тези градчета винаги са интересни по периферията. На север, далеч от медината, започва кварталът СМЪРДЯЩ КАНСКИ, през който с умиление изникват спомените за развалени яйца или войнишки партенки. По улицата съхнат безчет жълти, лилави и черни кожи, опънати на дървени табли, а из дворовете мъже по долно бельо се показват над бедрата от широки избелели вани, пълни с вода, ХИМИКАЛИ и кожи. Други смъкват с рендета боклуците или опъват кожата, а трети просто си бърборят през СМРАДТА. Боклукчийството изглежда благородна професия. Вадя няколко цигари и ги подавам на един от клетниците, но той разтваря риза, за да ги пусна в пазвата му - за привечер, когато след дълга баня, и иншаала малко по-чисти и благоуханни те ще запалят, преди да се сгромолясат хъркащи до дебелиите задници на жените си. На юг от медината се намира пристанището. Сандалите ми газят на смрачаване върху настилка от сардели, вътрешности и сардини. Повечето лодки и кораби вече са се прибрали и пълнят улова на деня в каси с лед, натоварени на камиони с бръмчащи двигатели. Милион чайки и албатроси се носят към залеза, а котки с провиснали тумбащи се разхождат лениво и лежат. Керван от колички откарва първокласната стока за рибната борса, а остатъкът се разпределя по пазара и между фабриките за консерви. Борсата е може би най-интересната сграда в Есауира. 6 платформи, всяка подобна на голям боксов ринг, заграден с тръби вместо въжета, образуват търга. На тях подреждат рибите, които ще осъмнат в Париж, Женева или поне Казабланка на купчини, така че купувачът да може добре да се огледа. Двама души се качват на ринга - единият събира наддаванията, а другият пише в мазен тефтер и раздава квитанции, които плащаш преди да получиш стоката. Между ринговете има пътеки с канали, в тях се стичат отпадъците, а отстрани са касите, кантарите и администрацията. Докато продават единия ринг, мият предния и подреждат следващия, работата върви като на конвейр, а по пода също са разхвърляни каси с лед и риби, които с изключение на акулите са ми непознати. През следващите дни се търкалям на плажа и зяпам сърфисти в далечината. Водата е топла по Коледа. Дано и днес да са изловили акулите.

Нощният автобус този път е топъл и безветрен, а дестинацията се нарича Тафраут - градче, вдигнато в котловина между върховете на Анти-Атласа. В близост са десетки малки селца с китни розови къщи, изглеждащи запустели през деня. Виждаха се само деца, идващи от училище и жени, облечени в черни роби до земята, опитващи да се скрият от погледите на непознатия. В автобуса, предния ден, също пътува изрусена жена, която покри главата в забрадка едва преди да слезе на спирката си. Явно такива бяха порядките. Спирам се пред розова къща-палат с висока ограда и здрава порта, от която се показва пазач. Проведохме следния разговор:

- Ассаламу аллейкум! (една от 20те заучени фрази на арабски)
- Алейкум селям! Ти мюсюлманин ли си? (подразбирам някак си смисъла)
- Лаа, куфар. (Знам две думи за неверник, едната е "куфар", а другата "насран". Днес ще съм "куфар")
- Само мюсюлманите използват поздрава салам алейкум.
- Е да, ама но парле франсе.(малко френски за разнообразие?) На кой е тая къща? (със знаци)
- На кмета на Казабланка. (чух думите "майор" и "Дар ал Баида" тоест бяла къща на арабски) А къде си тръгнал?
- Отивам до Тазка. Иншаалла. (почвам да ставам нагъл)
- Бе нали не беше мюсюлманин, недей така.
- Добре, довиждане тогава. Массалам!

Пазачът само се усмихна и махна за из път. Пейзажът около Тафраут за мен си остава най-красивото кътче от всичко видяно в Мароко. Каменни масиви в охра се издигат над море от кактуси, а помежду им са разхвърляни махали в розово, запустели глинени крепости и минарета в зелено, около които полуслепи бабички в черно събират съчки или буболечки, а гущерите и змиите, лъщят като сребърни под слънцето и бягат надалеч, ако усетят стъпките ти. Но и за този рай се бе намерил поредният луд художник, който вместо примерно да маркира пътя бе излял 20 тона синя боя върху купчина камъни. По безкрайните долини, пастири и кучета подкарват стадата, а въздухът сигурно е още по-ароматен, когато цъфнат бадемите. Ако не сте виждали коза да пасе из клоните на (бодливото) арганиево дърво, сигурно няма да знаете, че плодът му дава и ценното арганиево олио, многократно по-скъпо от обикновеното. Трудно се берат плодовете на едно бодливо дърво, но колко му е да ги извадиш от козе лайно, отделно че така олиото получава и допълнителен аромат. И за капак на всичко, под високия връх на Джебел ел Кест в долината Амелн има и огромна каменна лъвска глава, който сякаш бди над изгубения рай и го закриля от художници-бояджии. Друго хитро нещо в Тафраут се чуваше през силните тонколони на медресето. Учителят изглежда бе оставил малките си разбойници да пеят от 2ра до 20та сура на корана по говорителите, за да им пише червени и черни точки от километри разстояние.

След няколко дни продължавам отново към Западна Сахара. Дали това е име на държава, последната колония в Африка или просто най-западната част на пустинята, зависи само от гледната точка на събеседника. А пътят на юг минава през Тизнит, Гуелмин и Тан-Тан, все градчета с бойно минало, минавали през хиляди ръце и незапомнящи се с нищо. Всъщност Тизнит прави впечатление с новата си модерна автогара или по-скоро с факта, че тя не се ползва изобщо. Гише за билети, по традиция, е паянтовата маса под фенера на двора, багажното е навсякъде около масата, където спокойно хвърляш раницата, докато чакаш автобуса си, седнал на някоя от сините тръби, служещи за пейки. На малката маса е седнал целият персонал на автогарата, който шумно бърби, пие чай и понякога къса по билет от кочана. Може би само 10% хаос са пагубни за подреденото общество, но по същия начин и 10% ред са премного в държавата, съществуваща напук на хаоса. Автобусът към Смара пристига, шефът на автогарата ми прави знак отдалеч и аз се качвам. До мен след час

седна старче, инженер от BBC в пенсия, занимаващо се, както споделя, с поправки на зъболекарските столове "Сименс" по безбройните военни гарнизони на юг. Старчето ме заговори на добър английски, усвоен вероятно по специализациите над поредния модел на Lockheed и аз бързо го причислих към ония 10%, в които не фигурират дребните мошеници. Особено след като подхващаме и за политиката на района - тема липсваща от коментарите на невъоръжените местни. А старчето сочи през прозореца и гордо заявява: - "Няма Полисарио! Да сте видели някъде тука Полисарио?"

Фронтьт Полисарио от 1973 е съкращение на - "Frente popular para la liberacion de Saguia el Hamra y Rio de Oro". Сагиа ел Хамра (червената река) минава през Лааюн - столицата на Западна Сахара и е нарицателно за северните ѝ части, а Рио де Оро е колониалното име на южните територии. През 1975 Франко вече е на път към създателя на генералисимуси, а испанските интереси в района се топят под лъчите на тропика. Исторически претенции към новосъздадения вакуум предявяват и Алжир и Мавритания, но само Мароко успява да мобилизира 350 000 доброволци в мирния "Зелен Марш" от 6 Ноември - дата, която и до днес е национален празник. Широкото братско крило на монархията се разперва над коренящите номади - сахраите, впоследствие фронтът Полисарио сменя стария враг с няколко нови, а и до днес ООН се занимава с въпроса дали 1) Западна Сахара да се раздели между Мароко, Алжир и Мавритания или 2) Да се проведе референдум по списъците от преди зеления марш или 3) Да се даде автономност в рамките на кралството или 4) ООН да се изтегли, а времето и пушките да вземат по-мъдро решение. Богатството на пустинята за Мароко и Мавритания се измерва в квадратни километри, тонове фосфати, тонове риба и иншаала малко уран плюс петрол. В допълнение за Алжир са примамливи и стотиците километри крайбрежие от Атлантика. Това е една от причините, главната част от лагерите на Полисарио, били те военни или за бежанци, да са отвъд границата в близост до алжирския град Тиндуф. След като минавам първата задължителна проверка за чужденци по пътя към Смара става ясно, че след примирието от 1991 в Западна Сахара наред с военните над мира бдят и бюрократите. Офисът им е копие на автогарата в Тизнит, но тук под лампа наред с данните от паспорта, записват на хвърчащ лист имената на майка ми и професията на дядо – хора, които едва ли дори и морално са подкрепяли каузата на сахраите. Вторият пост е палатка, в която минавам през същата процедура, разиграна на бавен ход от двама скучаещи военни. А третият checkpoint е каменна караулка и данните, като по чудо, се записват на формуляр. Прозорците практично са покрити с дребна мрежа против комари, но затова пък врата изобщо липсва, така че таванът е почернял от насекоми. Върху циклостил, на стената виси снимката на издирван терорист (боец за правдини), гледащ зловещо през кълба от мухи. Четвъртият checkpoint е на полицията, пускаща без преглед единствено джиповете на MINURSO. Питам пенсионера от BBC: - Съжалявам, че бавя автобуса, но каква е целта на проверките - сигурност за чужденците или сигурност за кралството? - Вашата сигурност най-напред... автобусът е длъжен да чака ... а както виждате няма и никакви Полисарио! И най-накрая, излизайки от автогарата почти в центъра на малкия пустинен град-гарнизон Смара, забелязвам и гъстата мъгла, стелеща се на талази по главната улица. Видимостта от 2 метра не бе вследствие на обгазяване или военна операция, а резултат от обилния пушек, преливащ на кълбета през многобройните скари по тротоарите на булевард "Hassan II", върху които пържоли, кюфтета и шишове цвърчаха и разнасяха дъха на кимион, джоджен и чубрица. С интерес и слюнки разбрах, че скарите предлагат само огън и въглища за мръвките, които си донесеш от месаря, така че и аз прибавих половинка кайма към пейзажа, а в димната завеса, където може би се криеха Полисарио, намерих само топъл хляб, маслини, домати и лук.

Смара е останала в спомените ми като град на срещите. Първо по погрешка се набутах в градина с празен басейн, дървета, една вързана коза и десетина маси и столчета, която се оказва местния вариант на дискотека. Ибрахим и Мухамед са само две от многото млади момчета, родени на север и работещи на юг. Ниските данъци,

при евтин бензин и наполовина субсидирани стоки са предостатъчна компенсация за неудобствата на пустинята, а оптимизмът и духът на новозаселниците напомня на епизод от юконска епопея. По обяд липсват клиенти, но Ибрахим и Мухамед сноват и чистят из кухнята, пият чай, готвят тажин и гледат телевизия или бърборят с хилядите постоянно пристигащи и заминаващи си приятели. В съседната стая са китарите, барабаните и усилвателите на заведението, както и нарове, по които могат да се натъркалят поне 10 човека. Показват ми снимки на семействата си и снимки от купони в дискотеката, където кръшни красавици мятат къдрици и снаги, а към тях се протягат космати здрави ръце с банкноти. Надвечер минавам още веднъж през дискотеката. От колоните дънят последните хитове на суперзвезди като Муса Али или Сюлейман Халаф, а част от персонала на ООН посръбва кола, чай и портокалов сок. Ибрахим се грижи за гостите, а Мухамед е седнал на маса с приятели и едно момиче от снимките, което тази вечер е прекалено напушено, за да танцува или изобщо да възприема света наоколо. Трудно е да си емигрант, пък било то и само в родината си. Следващата среща е не по-безинтересна. Докато вечерям сандвич с месо от козя глава, един мъж със сърдито изражение на лицето се приближава до масата ми и започва дълга тирада на френски. В речта му преобладават думите Алжир, Мароко, Тунис и Франция, а и моят френски е прекалено слаб, за да обясня че не съм французин. Все пак някак си се разбираме, така че той сменя темата на Палестина, Америка и Израел. Белият турист, освен раница, носи със себе си постоянно и тежестта на една дългогодишна история. Тази история е градена с майсторство и векове от милиони предци колонизатори, които наред с благополучието са си натрупали и омразата на няколко континента. Едва когато устните на сърдития мъж с лека усмивка произнасят и името Стоичков, разбирам че е настъпил краят на монолога, но и по принцип се срещаха хора, които ме поздравяваха с "Али Баба" и свързваха, дали на шега или инстинктивно, присъствието ми с разбойничество и кражби. От местните, с които се заговарях на тази тема, не получавах никога директен отговор, така че смисълът зад "Али Баба" ми стана ясен едва след време.

Почти всеки втори гражданин на Мароко е дете ненавършило 15 години. Ясно е значи на какво приличат улиците, когато след училище айде поне четвърт Мароко се прибира по къщите. Момчетата викат, ритат и се гонят или бият, а момичетата приказват свенливо и избухват в клюкарски смях. Карти с Фиго, Роберто Карлос или Касияс минават от ръка на ръка през малките групи, навлизащи в тънкостите на пазарлъка - Хиеро за Ривалдо и Канисарес - Раул за Мендиета итн итн. Футболът е на светлинни години пред другите спортове, но имената Ел Геруж или Саид Ауита също се произнасят с респект, а понякога нищо и никакви старчета по пътя се оказват състезатели по овчарски скок от олимпиадата в Монреал. Правя две-три групови снимки на деца, ритачи в някакъв двор и после те записват адресите, на които да им пратя по спомен. Имената са примерно Махди, Абдул, Джамал итн, улицата и номерът често липсват, други пък са оставили телефони, градът Смара мога и сам да добавя, а държавата навсякъде е Мароко освен под адреса на Рашид, където гордо се чете Западна Сахара. Децата са богатството на всяка една страна, пък даже и тя да липсва от картите. А богатството трябва да се пази добре, така че набързо зачерквам двете издайнически думи и с радост приемам поканата му за чай привечер, след което се разделяме. Не успях да разубедя двамата военни, които се приближиха, скараха на децата и ги разгониха, а по късно разбрах че де юре контакти между местните и чужденците не трябва да се допускат. След известно време друга дузина деца престъпи кралските закони, просейки си по писалка, подарък, дирхам или снимка. Подобни, че даже и по-агресивни бяха намеренията на малчуганите от Лааюн, където джиповете и самолетите с надпис "UN" също бяха по-многобройни. Факт е, че богатите туристи или доброволци от ООН на мисия за един по-добър свят, наред с всичко останало натрапват и просяшко съзнание в местното население, но все пак си оставам оптимист, тъй като в Западна Сахара, за разлика от Камбоджа, поне шансовете за разпространение на СПИН са нищожни, дори за една много по-продължителна мисия на ООН, каквато днес изглежда малко вероятна.

Срещам Рашид в двора на училището. Групи деца, освен на футболното и волейболното игрище, има и под баскетболните кошове, а желаещите да поговорят малко английски се събират около мен. Някакъв малчуган с присмех посочва една прясна драскотина на ръката ми и запретвайки риза показва десетина зараснали по своята - толкова засега са жените в живота му. Детските шегобийства и закачки, играещи ролята на щит към непознатия, бързо секват след първите няколко въпроса, показващи интерес към най-дребните им грижи, но същата тази малка и любопитна тълпа може бързо да се превърне и в голям рояк от оси, ако вместо с усмивка им отвърнеш с лоша гримаса и троснато. Да запазиш лицето (тоест достойнството) на събеседника е едно задължително изискване в далечния Изток, а еквивалентът му при мюсюлманите е ТИ да запазиш лице или по-скоро очакваната и общоприета маска върху лицето си. Разговорите, започващи директно и арогантно, завършват с кавга, бой, нож или с трите.

Урокът по физическо свършва, а след като разглеждам бегло и класните стаи се разиграва следната интересна сценка - Рашид потегля театрално напред, а приятелят му Сюлейман, впил очи в мен, закрачва след неговата сянка. - Как е тази дума на английски? - Сянка? - Не сянка. Какво правя сега? - You follow Rashid. - Океий. You follow us. Тръгвам след децата, а те спират зад всеки ъгъл и като че неволно се обръщат за поглед, да не се изгубя. Аз няма как да се изгубя на 10 метра след тях, но от време на време, за да не избухна съвсем в смях се заплесвам из магазините. Даже и слепците прозират през играта, но тя не прави впечатление никому. Малките деца организират само малки конспирации. Къщата на Рашид е двуетажна, а из вътрешния двор пасат кози. Събувам обувките си. Очаквам да видя само мъжката част от семейството, така че изобщо не съм подготвен с добре дошъл да ме посрещнат точно три забрадени сестри и неловко им подавам кашона с пасти, бонбони и сладки, задължителен в подобен случай (може да занесеш и кокошка, но само ако е жива). Родителите на Рашид живеят по традиция в пустинята, а за разлика от номадите, оказали се в Алжир след 1975, те все още имат щастието да виждат често близките си. Най-голямата сестра - Фатима - е женена и се грижи за братя и сестри наравно с децата си. Езикът, на който разговарят, се нарича "хасание" и според Фатима е много по-близък до класическия арабски, отколкото диалекта в Мароко. Сядам на земята и на малка маса пред мен се появяват ментов чай, козе мляко и "швинч" (мекици, направени почти по български). Чувствам се като у дома си, още повече че Рашид в моя чест пуска и "TV Bulgaria", по която почти нереално вървят новините, че пътят към Смолян е проходим само с вериги, а синоптиците примерно очаквали още толкова сняг. Забрадените сестри на Рашид се оказват изключително любопитни, образовани и приказливи. Те определено не са жени от ислямски стереотип, а религията им изглежда преплетена с други местни, древни и дълбоки истини. Все пак изваждайки камерата, те не проявяват желание за снимка, но отказът им е дружелюбен и не повлиява на разговора. Не става дума за политика, но само да спомена Смара и Мароко в едно изречение, Рашид набързо ми пояснява че тук е Западна Сахара, а Фатима набързо му пояснява, че ще го напляска. Третата чаша чай е знак, че срещата е към края си и аз потеглям обратно. Сякаш набрали кураж, Рашид и Сюлейман ме изпращат през тъмните улички на града и малко преди центъра Рашид подава подарък - дълъг черно-златист марокански кафтан "Made in China", вероятно измъкнат без разрешение от бащиния гардероб. Не съм подготвен за подобен жест и в замяна вадя малкото си сгъваемо ножче, очукано от много пътувания. Махвам за довиждане и мъглата на булевард "Hassan II", където може би се криеха Полисарио, поглъща двата малки силуета.

На другата сутрин потеглям към Лааюн. Пътят минава през каменната пустиня, наречена Хамада, а поради липсата на завои автобусът лети с рекордна скорост. Изпреварваме бързо няколко военни камиона, претърпкани с трудоваци в ямурлуци. Встрани от пътя се вижда често знака "Внимание камили!", около който често се

виждат камили, а и шофьорът често внимава. Проверките за 250 км са само две, на тях по чудо не записват нищо, а военните с облекчение отмятат само името ми, фигуриращо вече по техните списъци. Лааюн е гордостта на Мароко - немногочислен, обширен град с безкраен централен площад, покрит на места от брезентови навеси. Под тях деца и бащи играят на футбол и карат колела или си удрят шамари. Нещо необичайно за тия географски ширини са боклукчиите (облечени в жълти униформи), трудещи се между редици от палми пред главната джамия, а свежата зелена и подравнена трева на местния стадион и заключените градини също не са характерна гледка за Сахара. 500 км на север от тропика на рака, в Лааюн живее може би 2/3 от населението на провинция Западна Сахара, а то може да се наблюдава привечер по главната широка улица, обикаляща елипсовидно около многобройните кафенета, сергии, ресторанти и магазини. Много от сградите на столицата са бивши казарми от испанско време, сравнително нови, но вече порутени пострройки има и по дерето на червената река, а най чудната гледка представлява местния "bidonville" (квартал на бедняците, заселени образно казано в бидони) в края на града. Наред с невъобразимата мизерия, по малкото къщи, снабдени с покрив се виждат сателитни чинии. Не проумявам гледката, тъй като дори и наличието на дефектен радиоприемник в радиус от километър би ме учудило, но любопитството в такива квартали е неуместно при липсата на отряд от лековъоръжени придружители.

В Лааюн започвам третата си седмица в Мароко. Смятах тук да изкарам няколко мързеливи дни около нова година, но не мога да се сприятеля с града и го напускам бързо. Време е да потеглям обратно на север. Решавам да разбия дългото пътуване до Маракеш на 2 части и да направя почивка в Сиди Ифни - градче на морето, точно на средата на маршрута. Директен автобус ме оставя в Гуелмин, а срещу автогарата забелязвам стоянката на маршрутните такситата, наречени "grand taxi". Те обслужват късите отсечки, по които нередовно минаващите автобуси са винаги претъпкани и бавни. Гранд такситата обикновено са 20 годишни очукани мерцедеси, побиращи (независимо от количеството багаж) по двама на предната и четирима на задната седалка, които потеглят веднага след като се събере тарифата за пълна кола. Ако конкуренцията е силна и имам лукса на избор, избирам най-възрастния шофьор. Не става дума за неговата предпазливост или опит - самият факт, че той е остарял напук на занаята си е достатъчен.

В Сиди Ифни намерих спартански хотел за няколко долара. Душ липсваше, но студената вода, при наличие, тънко струеше от единствената мивка в коридора. На 30 Декември вечерта битовите условия рязко се влошиха, след като някакъв кретен от кафенето под хотела се издрайфа поне два пъти в същата тази мивка. На другия ден посетих хамама (градската баня), а чистачка се появи едва след празниците, когато вече и каналът се оказа напълно запушен. Понякога мъжката и женската баня са в две отделни помещения, долепени едно до друго, а в по-малките квартали една обща баня се използва на смени. Хубаво е да си носиш кесе, сапун и кърпа, на входа плащаш символична сума и после събличаш всичко без късите гащи, защото и в банята мюсюлманите си остават свенливи хора. От съблекалнята грабваш няколко кофи (измайсторени от стари автомобилни гуми, които местните използват също като подметки за чехли и други полезни неща) и тас за поливане, след което влизаш през врата (най-често хваната с пружина за стената), която рязко се хлопва зад гърба ти. Първото помещение е сравнително студено и се използва за плакнене, във второто се сапуниш и плакнеш, а третото прилича на силно запарена сауна със слаба видимост, горещ под и две иззидани вани, пълни с вряла и ледена вода. Наред с гугумените кофи на плочките пред ваните, а с чиста пластмасова кофа пресипваш от едната и другата вода докато нацелиш температурата. После запотен сядаш на пода, сваляш с кесето няколко пласта кожа, поливаш се с таса, отново пълниш кофите и повтаряш процедурата. Най-стратегическите места са на високо при ваните, а в близост до канала вече се носи на ручей водата с кирта на всички присъстващи. Разположих се на удобно място и току що седнал, забелязах как малко плешиво

старче изникна от мъглата и започна да ме търка по раменете с грапавата си кесия. Викнах му на български, че не искам, но настойчиво предлагащ масаж, той продължи да ме дърпа за ръката. Инатливо и жилесто старче излезе телякът и нищо нямаше да го уплаши, ако в същия този момент от отсрещната стена не беше шурнала силна струя вряла вода. Не разбрах дали се спуска тръба или не, но той накрая ме остави и отиде да оправя повредата. Освен за масажите, старчето се грижеше във ваните да има и достатъчно вода. Когато тя намалееше, хлопайки по тръбите, телякът известяваше огняр и котелът забумтяваше с нови дърва и стружки. След малко, точно при канала друга жертва на теляка легна по корем на пода, а той седна на гърба му, законтрил крака в стената и с майсторска лекота направи нещо като арбалет от тялото му. Измасажира крака и ръце, а жертвата стенеше "Аллах, Аллах" и пъшкаше тежко от удоволствие. След около час, дишането в сауната става невъзможно, така че се насапунисах и изплакнах няколко пъти и преоблечен най-накрая се появих отново на улицата. Нищо не може да се сравни с момента, когато от турската баня излизаш навън. Лек като облаче се носиш тананикайки си из тъмнилката, порите все още са отворени, но от тях се лее само аромат и светът изглежда като арабска приказка, в която липсва и дума за запушени мивки.

Вечерям в кръчма "Ланзароте". Около 400км океан делят Сиди Ифни от Канарските Острови и лодките натъпкани с бежанци или дрога, при добри условия, взимат разстоянието за 40 часа. Заприказвам се с 20-годишния Ахмед, който предпочита наркотрафика пред бизнеса с емигрантите и по свои думи печели по 100\$ за всеки килограм хашиш стигнал до "човека" на испанска територия. Интернетът е идеално място за комуникация с посредника и информация като прогнозата на времето или вълнението на океана, а разходите за интернет връзка, лодка, гориво, бакшиши и командировъчни се поемат от щедрите туристи на Канарските Острови. Понякога лодките не се завръщат обратно, а колегите щастливци се събират в кръчма "Ланзароте" и споменават приятелите с добро в моряшките си истории. Към полунощ Ахмед замина на работа към близкия къмпинг. Втората му професия бе жиголо. На другия ден го видях да се прибира от работа и повървахме заедно по плажа. След известно време той свърна към местния bidonville и в далечината тълпа от малки деца шумно го посрещна пред барака с ламаринен покрив.

Подобно на традиционните бастиони в Африка - Цеута и Мелия - Сиди Ифни също е бил испанска територия до 1969 година. Липсата на естествено пристанище и блокадата на сухопътните връзки на града, наложена от Мароко, ускоряват изтеглянето на испанците. И досега на 200м навътре в океана все още се виждат масивните фундаменти на възената линия, с която те превозвали товара и екипажа на многобройните кораби, но днес кабинките на лифта ръждясват на брега, а вече дори и испанското консулство в центъра на Сиди Ифни е запустяла сграда. На няколко километра на юг е вдигнато ново пристанище, в което рибарски кораби и лодки вече се поклящат завързани на дългия, дълбок, бетонен кей. Модерната борса за риба също не липсва, а съвсем наблизо се вижда и обширна консервна фабрика. Пътят ми обратно към града минава по пистата на многофункционалното запустяло летище. Полетите с граждански, военни, пощенски или селскостопански цели до 1988 са били използвани и за мишени на Фронта Полисарио, а днес летището е предимно място за пазар, паша и социални контакти или спорт.

Всяко пътуване в Мароко ще е непълно без Маракеш, а Маракеш би бил само един обикновен град без "Джемаа ел Фна" - площада на мъртвите. Това е име от времена, непознаващи бомбите, когато за назидание е било достатъчно да побиеш нечия глава на кол. Днес площадът с неправилна форма, заобиколен от пазарчета, закусвални, хотели и ресторанти, привлича тълпите туристи с други зрелища. През деня многобройни групи от акробати образуват пирамиди, мостове и други сложни фигури, а около тях берберски певци, музиканти със странни инструменти и възрастни разказвачи събират също зяпачите на кръгове около себе си. Забулени врачки с

чадъри предсказват хорските радости и нещастия, а усмихнати продавачи на сокове, наредили купчини портокали на сергиите си, се провикват настойчиво към жадните минувачи. До тях са разхвърляни малки магазинчета със сувенири, фланелки на ManU, кафтани, роби, сандали и джапанки, а покрай тях се разхождат "мобилните" продавачи на сокове, облечени с пъстри костюми и широки сякаш мексикански шапки, които живеят не толкова от соковете, колкото от таксата за снимка. Във всички по-големи групи на площада фигурира поне по един съгледвач, чиято единствена работа е да наблюдава туристите фотографии и да събира таксата снимка. Джемаа ел Фна е място престижно като софийската "Витошка" и някои търговци, натоварили стока на рамо върху дървени табли, бързо се разбягват при появата на първия полицаи. Лицензи за търговска дейност се издават също така на лечителите на косопад, рак и импотентност, на ориенталски танцьорки, на антиквари или просяци, артисти, циркаджии и старчета, омайващи със зурлите си отровни змии с извадени зъби и подвижността на маркуч. Надвечер лицето на Джемаа ел Фна се променя, но атмосферата си остава същата. Безброй подвижни кухни прииждат незначително от къде и се подреждат като мравки на площада. Вадят се тенджери и скари, пейки, маси и лампи, чиято оскъдната светлина едва проблясва през пушека, вдигащ се от супи, кюфтета, манджи и сосове. След 11 вечер площадът бавно запустява, сергиите се затварят и кухните и летящите продавачи на "какво ли не" изчезват. С общи усилия боклукчии на заплата и самоиздръжка почистват асфалта на площада, който към полунощ наподобява само един широк и празен паркинг.

Среднощното пътуване с автобуса Маракеш-Фес засенчи хубавите ми спомени между Рабат и Есауира. Автогара Маракеш е близо до стената на медината и непрекъснато на входът ѝ поне десетина души, привличащи клиенти, крещят дестинациите на тези автобуси, които скоро ще потеглят непрепълнени. Минах покрай тях и около обяд купих един от последните билети за същата вечер от гишетото на компанията "Исмаилия Кар", рекламираща на снимка луксозна флотилия от автобуси с тоалетна, климатик и обслужване. За кратко се замислих, тъй като освен тези удобства и цената на компанията беше с дължини пред конкуренцията за Фес... но вече бе късно за мислене. Към 9 вечерта нещата се проясниха, и качвайки се по стълба завързах раницата на покрива на нещо, използвано някога като градски автобус, чиито фабрични седалки бяха извадени и сменени с повече седалки, огънати от железни тръби, които стърчаха от тапицерията като свидетели на отдавна забравени катастрофи и ежедневен вандализъм. Преди да потеглим, група дрипави деца търговци мина между седалките с кърпички и храна за из път, след тях дойде ред на двама слепи просяци на преклонна възраст, а след тях се качи човек с гетобластър на рамо, който за проба изпя мелодично кратка сура от корана. Вярващите явно одобриха гласа му и си закупиха няколко касети, докато аз безуспешно се опитвах да се вместя между две седалки. Предните седалки обикновено са за предпочитане пред задните, но има случаи, когато да се наблюдава как кара шофьора изобщо не е желателно и тогава задните седалки са за предпочитане. Шофьорът бе възрастен човек, остарял напук на занаята си, но той също така бе напушен и трима приятели на неговите години седяха встрани и му правеха компания. Те шумно си бърбеха и викаха, а капитанът на "Исмаилия Кар" отвърнал лице от пътя се смееше през сълзи към тях и уверено носеше автобуса напред през пъклената нощ и през насрещното, хванал цигара в едната ръка и волана в другата. Бавно минаваха часовете, а нощта беше студена. От постоянното друсане всички току-що затворени прозорци се отваряха само след минута и някои от хората, които въпреки това успяха да поспят се събудиха без багажите си. Най-големият риск при всяко едно пътуване е прекалено банален за първа страница на вестника. Шансът да бъдеш ограбен, отвлечен или убит, както и шансът да пипнеш рядка, но упорита болест е нищожен в сравнение с риска от катастрофа, дори когато не икономисваш от разносните по транспорта. Рано сутринта пристигнах на автогара Фес, нарахих раницата и се запътих към медината. Видимо треперех от студ и хартиената торба в ръката ми шумолеше.

За разлика от десетките медини, едва ли не разрушени, само за да бъдат реконструирани от французите, старият град във Фес е останал непокътнат. Огромен е лабиринтът от тесни улици и за ориентир отново използвам единствено наклона на улицата. Дюкяните, пазарите и ритъмът на медината ми напомнят на филм за възрожденска България, а из дворовете все още може да се наблюдават десетки изчезващи занаяти. Точилари все още въртят през искри колелата си, калфи чукат по бакърени съдове, други боядисват вълна и кожи, малки деца навиват прежда, въздухът ухае на есенции, шафран и мента, чаршиите са претъпкани с подправки, стипца, сушена риба, берберски клечки за зъби и билки за черна магия, до тях килими и черги съхнат по дървените балкони на бившите кервансараи и магарета удрят копита в изтърканите калдъръми. Атмосферата на Фес ще е съвсем автентична, ако гидовете не са толкова настойчиви към чужденци като мен, които отбягват услугите им. Всеки турист без местен водач е като разрешен за отстрелване дивеч и се наложи поне хиляда пъти да чуя сентенцията - един комар е по-добре от сто комара - докато на втория ден те загубиха интерес да ме преследват. На север от Фес се намира планинският масив Риф и близостта му се усеща по климата и засиленото присъствие на хашиша - нещо като стока за ежедневна употреба. Експортът на дрогата носи милиарди долари за района, а локалните и държавни управници все още не са успели да изяснят, дали е по-хубаво да има пари или да няма дрога.

Тетуан е последният ми град в Мароко. Испанското присъствие по тези места все още се усеща по архитектурата на сградите и широките булеварди. Отдавна изоставената испанска гара е префункционализирана на джамия, наред с дирхама и еврото вече върви като валута, а тукашните магазини, като площ със сигурност ще поберат няколко маракешки дюкянчета заедно с берберски оркестър, в чиито крака се прескачат пепелянки. Градът е пълен със студенти, туристи, търговци на хашиш и всякакви луди типове. Малко след като пристигам, до мен се приближава културно облечен господин със сив костюм, жилетка и скъп зелен балтон: - Здравейте! Каква случайност! Аз Ви подпечатих паспорта на ферибота. Помните ли ме? Вече е минал месец и лицето на служителя от кораба за Танжер (намиращ се на 100км от Тетуан) съвсем ми се губи, но подхващам любопитно играта и поздравявам учтиво. След 5 минути става ясно, че културният господин е изпаднал във временно парично затруднение и културно моли да му услужа с 50 дирхама, които ще ми върне другия ден на митницата. С усмивка подчертавам, че съм в подобно финансово положение и господинът изчезва сърдито в тълпата, но балтонът му е явно доказателство че тези номера често минават. Разглеждам града, преспивам и на сутринта с "grand taxi" се придвижвам до границата при Цеута. Опашката на митницата е такава, че затруднява откриването на хора със зелени балтони, но и без тях мошениците, които предлагат "задължителни" формуляри, листчета, пропуски, печати итн. са достатъчно. Бързо минавам покрай всички тях и след половин час съм в Испания. Фериботът бавно потегля към огромните подвижни кранове, към грижливо натрупаните контейнери на Maersk и Harap-Lloyd и към скалите на Гибралтар, а носът на кораба неясно сочи към първото пристанище на един друг свят - опънат по конец.